

CASE STUDY ONDERZOEK

Vincent Peters

CASE STUDY ONDERZOEK

Inhoud

1	Vooraf	3
2	Inleiding	4
3	Definitie en kenmerken van de case study	5
4	De toepassing van de case study	8
5	De functies van de case study	10
6	Het ontwerp van een case study	12
7	De gegevensverzameling	16
8	De analyse	17
9	De kwaliteit van een case study	20
10	Rapportage	30
11	Aanbevolen literatuur	32
	Geraadpleegde literatuur	33

Vooraf

Dit artikel over de case study is gepubliceerd als een van de hoofdstukken in het boek 'Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap'¹. In dit boek wordt een groot aantal onderzoekstypen beschreven die relevant zijn voor onderzoek met een communicatiewetenschappelijke achtergrond. Bij de opzet van dit boek is ervoor gekozen om voor elk onderzoekstype een tweetal hoofdstukken op te nemen: één hoofdstuk waarin een voorbeeld van het betreffende type onderzoek wordt beschreven, en één hoofdstuk dat een methodologische toelichting en reflectie op dat type bevat.

In het geval van case study onderzoek is in het boek een artikel opgenomen van Liesbeth Hermans, getiteld "Occupational practices of Dutch journalists in a television newsroom". Doel van dit onderzoek was om inzicht te krijgen in de beroepsuitoefening van journalisten, met name in relatie tot de productie van dagelijks nieuws. Het onderzoek werd uitgevoerd bij de redactie van het NOS journaal.

De gekozen werkwijze van de redactie van het boek is de verklaring waarom er in dit artikel over de case study met regelmaat wordt verwezen naar het onderzoek van Hermans, en waarom de context van de communicatiewetenschappen zo nadrukkelijk aanwezig is. Echter, voor het doorgronden van het onderzoekstype de case study is de kennis van het artikel van Hermans en inzicht in de communicatiewetenschappelijke context niet noodzakelijk.

Dr. Vincent Peters.

¹ Peters, V. (1995). De case-study. In: Hüttner, H., Renckstorf, K., Wester, F. Onderzoekstypen in de communicatiewetenschap. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 586 - 607.

1

Inleiding

Na het lezen van het artikel van Liesbeth Hermans 'Occupational practices of Dutch journalists in a television newsroom', dat als voorbeeld van case study onderzoek in dit boek is opgenomen, zal de lezer zich wellicht afvragen waarom die studie wordt beschouwd als een voorbeeld van deze onderzoeksbenadering. Het begrip case study, of een equivalent daarvan, wordt immers nergens gebezigd in die tekst.

Toch kan het onderzoek van Hermans beschouwd worden als een case study. Redenerend vanuit een perspectief dat gebaseerd is op de actie theorie, geeft zij aan, dat het maken van nieuws plaatsvindt binnen een bepaalde structuur en dat het proces van het maken van nieuws niet los gezien kan worden van die structuur of omgeving. Anders gezegd, om de keuzes die journalisten maken en de manier waarop zij nieuws maken te bestuderen moet de omgeving waarbinnen dat gebeurt ook in het onderzoek betrokken worden. Daarom kiest zij ervoor om haar onderzoek uit te voeren binnen één nieuwsredactie, zodat zij in staat is het werk van de journalisten te begrijpen vanuit de specifieke omgeving (situationele context) waarbinnen dat werk plaatsvindt. Dit uitgangspunt leidt er in haar onderzoek toe, dat zij niet alleen zicht moet krijgen op de activiteiten van de journalisten, maar ook op de context waarbinnen zij hun werk doen, en de manier waarop die omgeving van invloed is op het werk van de journalisten. De gemaakte keuze heeft ook gevolgen voor de manier van gegevensverzameling; omdat zij meerdere objecten op meerdere niveaus wil bestuderen kan zij niet volstaan met één manier, maar zij moet zich bedienen van meerdere methoden, omdat zij zowel die omgeving moet bestuderen als ook het gedrag van journalisten binnen die situatie. En omdat zij haar onderzoek uitvoert binnen een natuurlijke, weinig te manipuleren omgeving, moet zij allerlei specifieke maatregelen nemen om de kwaliteit van haar onderzoek te garanderen.

En daarmee laat dit onderzoek een aantal kenmerken zien, die passen binnen de onderzoeksstrategie van de case study. In dit hoofdstuk zullen we nader ingaan op de kenmerken van de case study en op de consequenties die dat heeft voor het uitvoeren van onderzoek van dit type.

2

Definitie en kenmerken van de case study

De case study (in het Nederlands ook wel aangeduid als de gevalsstudie) heeft enkele bijzondere kenmerken. Wanneer hier voorlopig wordt volstaan met de omschrijving dat een case study een onderzoekstype is, waarbij men één case (of enkele cases) diepgaand bestudeert in zijn (of hun) context, dan is daarmee meteen het eerste kenmerk aangegeven waarin dit type verschilt van de meeste andere onderzoekstypen in dit boek. Typen als het survey, het experiment, panelonderzoek, richten zich op een relatief groot aantal eenheden en bij die eenheden wordt een beperkt aantal kenmerken gemeten. Daarbij wordt de specifieke context van die eenheden doorgaans niet beschouwd in het onderzoek. Sterker nog, door te werken met aselechte steekproeven wordt de eventuele invloed van de context op deze onderzoekseenheid uitgezuiverd.

Bij de case study daarentegen richt men zich op één eenheid (of enkele eenheden) en bestudeert men een groot aantal aspecten of kenmerken in relatie tot elkaar en in relatie tot de context waar die eenheid zich in bevindt.

Het tweede kenmerk van de case study is dat de case study niet geïdentificeerd kan worden met één enkele onderzoekstechniek, maar beschouwd moet worden als een benadering of een 'research strategy' zoals Yin (2003) de case study consequent aanduidt. Hoewel in de case study kwalitatieve gegevens en kwalitatieve analysetechnieken vaak een prominente plaats innemen, is de case study niet automatisch beperkt tot de kwalitatieve aanpak van onderzoek. De case study wordt niet gekenmerkt door een speciale techniek, maar veeleer door de doelstelling, die hierboven al kort werd aangegeven: het diepgaand bestuderen van één case of enkele cases in de natuurlijke omgeving. Daarbij kan de onderzoeker gebruik maken van diverse manieren om gegevens te verzamelen en van verschillende analysetechnieken naast elkaar, zowel kwalitatieve als kwantitatieve technieken. Een één op één relatie tussen onderzoekstype en onderzoekstechnieken, zoals die bij veel andere typen wel gemaakt kan worden, is bij de case study niet aanwezig (Goode en Hatt, 1952).

Na deze korte typering van de case study worden enkele gangbare definities van de case study besproken om meer specifieke kenmerken op het spoor te komen. Een omschrijving werd hierboven al gegeven: "de case study is een onderzoeksopzet waarbij men ervoor gekozen heeft één (of enkele) geval(len) diepgaand te bestuderen" (Wester, 1981, p. 24). Hutjes en Van Buuren, die Goode en Hatt citeren (1992, p. 15) specificeren deze definitie nader: "bij een gevalsstudie gaat het om de intensieve bestudering van een verschijnsel binnen zijn natuurlijke situatie, zodanig dat de verwevenheid van relevante factoren blijft behouden". Met andere woorden: "It is a way of organizing social data so as to preserve the unitary character of the social object being studied" (Goode en

- de context is het interpretatiekader, dat wil zeggen we hebben de context nodig om het gedrag van de onderzoekseenheden te kunnen begrijpen en/of verklaren; het onderzoek van Hermans is hier een voorbeeld van, want de nieuwsredactie van het NOS Journaal is de context waarbinnen de keuzes en activiteiten van de journalisten begrepen kunnen en moeten worden;
- de context is zelf de onderzoekseenheid, dat wil zeggen het onderzoek richt zich op het verkrijgen van inzicht in die context zelf; de tweede onderzoeksvraag van Hermans gaat in deze richting: "how is the daily production process of television news organized in which the journalists act?";
- de context wordt gebruikt als afbakening voor het te bestuderen fenomeen; in plaats van zich te richten op alle journalisten in allerlei nieuwsredacties wordt er om praktische redenen voor gekozen om het onderzoek te beperken tot journalisten van één of een paar redacties.

In de rest van dit hoofdstuk gaan we nader in op hoe een case study kan worden opgezet en uitgevoerd, en op de randvoorwaarden en problemen waar men als onderzoeker mogelijk mee te maken krijgt. In de volgende paragraaf worden eerst de verschillende toepassingsmogelijkheden van de case study geschetst.

3

De toepassing van de case study

Hierboven is benadrukt dat de case study een onderzoekstype is, dat hoofdzakelijk gekenmerkt wordt door zijn aanpak; het kan in zeer verschillende situaties met zeer verschillende oogmerken worden toegepast. Het is dan ook niet mogelijk om exact aan te geven wanneer een case study wel toegepast kan worden en wanneer niet. In plaats daarvan geven we hier enkele overwegingen, die een rol kunnen spelen bij de keuze voor een case study.

De aard van de vraagstelling

De eerste en tevens meest voor de hand liggende aanwijzing voor het wel of niet kiezen voor de case study kan gevonden worden in de aard van de vraagstelling en de doelstelling van het onderzoek. Dat wil zeggen, dat de keuze voor een case study of voor een ander onderzoekstype in eerste instantie bepaald wordt door wat men precies beoogt met het onderzoek en het theoretisch kader dat men daarbij hanteert. De theoretische invalshoek waarvoor Hermans gekozen heeft en de daaruit voortvloeiende probleemstelling sturen de onderzoeker als het ware vanzelf in de richting van een case study, omdat het te bestuderen gedrag niet los gezien kan worden van de context waarbinnen dit gedrag plaatsvindt.

Proces als onderzoeksobject

In de tweede plaats is de case study het aangewezen onderzoekstype, wanneer de vraagstelling van het onderzoek gericht is op het beschrijven of begrijpen van sociale processen. Bij het bestuderen van sociale processen bestudeert men een fenomeen, dat zich in een bepaalde tijdspanne voltrekt; men probeert na te gaan hoe dit verschijnsel onder invloed van omgevingsfactoren tot stand komt of verandert, of juist hoe dit verschijnsel de omgeving verandert. Bij het bestuderen van sociale processen kan het verschijnsel niet los gezien worden van zijn context, omdat het proces ingebed is in die dynamische situatie. Er is sprake van een beïnvloeding door en interactie met een veelheid aan factoren, waardoor het niet zinvol is het verschijnsel als een op zich staand fenomeen te bestuderen. Ook in deze zin is het onderzoek van Hermans een mooi voorbeeld van de toepassing van een case study: zij beschrijft hoe de besluitvorming tot stand komt bij de redactie van een nieuwsrubriek over de onderwerpen die zullen worden uitgezonden in het nieuws.

Er is slechts één case

In de derde plaats zijn er onderzoekssituaties, waarin de onderzoeker eigenlijk geen keus heeft, omdat er slechts één of enkele cases zijn. Stel dat men onderzoek wil doen naar hoe de culturen

van twee nieuwsredacties samensmelten (of niet) na een fusie, dan zullen er zich niet veel gevallen voordoen die men in het onderzoek kan betrekken. Hoewel men misschien beoogt om uitspraken te doen die algemeen geldend zijn, doet er zich slechts één concreet geval voor dat bestudeerd kan worden. Men ziet zich 'noodgedwongen' in een situatie geplaatst, waarin men zich moet richten op één eenheid, maar dat geeft meteen weer de mogelijkheid om deze eenheid uitvoeriger en gedetailleerder te bestuderen.

Men is in slechts één case geïnteresseerd

Tot slot kan de situatie zich voordoen, dat men slechts geïnteresseerd is in één geval. Stel dat de directie van de NOS onderzoek wil laten uitvoeren naar de werkwijzen van journalisten op de redactie om met de resultaten van dat onderzoek maatregelen te nemen ter verhoging van de effectiviteit en de efficiëntie, dan is het onderzoek alleen maar gericht op de situatie rond deze redactie. Er bestaat in een dergelijk geval ook totaal geen behoefte om de bevindingen te veralgemeniseren of te generaliseren naar andere situaties: de resultaten worden alleen gebruikt voor deze ene concrete situatie. Dit soort onderzoekssituaties zal zich vaak voordoen in opdrachtonderzoek.

4.1 Case study en theorie

We kunnen de functie van case study onderzoek ook nog op een andere manier bekijken, namelijk door te kijken naar de relatie tussen case study en theorie en theorieontwikkeling. Aangezien een case study zich op slechts een beperkt aantal gevallen richt is de rol die de case study kan hebben in theorieontwikkeling niet altijd onomstreden geweest. Al in de vroege zeventiger jaren geven twee auteurs aan op welke manier er een relatie kan bestaan tussen theorie en de case study (Lijphart, 1971; Eckstein, 1975). Naast een vorm van case study, waarin bij de beschrijving van de case helemaal geen gebruik wordt gemaakt van theoretisch inzichten (door hen aangeduid als de 'atheoretical', respectievelijk 'configurative ideographic' case study) onderscheiden zij vier manieren waarop case study en theorie wel hand in hand kunnen gaan:

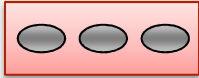
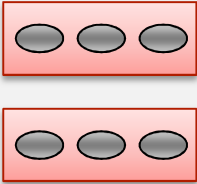
- de 'interpretative', respectievelijk 'disciplined-configurative' case study, waarbij de onderzoekseenheden beschreven worden vanuit de een of andere vooraf gekozen theoretische invalshoek; het gaat hierbij in wezen om een deductieve aanpak;
- de 'theory generating', respectievelijk 'heuristic' case study, waarbij de bestudering van een of meerdere cases gebruikt wordt om te komen tot meer algemene inzichten of theorieën, die uiteraard nog nadere toetsing behoeven; we kunnen hier spreken van een inductieve aanpak;
- de 'theory confirming & infirming', respectievelijk 'plausibility probes' case study; hierbij wordt een theorie-in-ontwikkeling getoetst aan de empirie, door te onderzoeken of er ondersteuning gevonden kan worden voor proposities of door de aannemelijkheid van kandidaat theorieën te onderzoeken in de case;
- de 'deviant', respectievelijk 'crucial' case study; hierbij wordt de reikwijdte van een theorie bekeken door ze toe te passen op bijzondere gevallen; deze vorm kan aanwijzingen geven over waar de grenzen van de theorie liggen of waar de theorie aanscherping behoeft.

Wij willen hier nog een vijfde vorm aan toevoegen, hoewel het begrip 'theorie' daar een andere, minder pretentieuze betekenis heeft, namelijk

- de gefundeerde beschrijvende case study; hierbij wordt op basis van de bestudering van de case een conceptueel beschrijvingskader ontwikkeld (bijvoorbeeld met gebruikmaking van de gefundeerde theorie benadering; Wester & Peters, 2004); vervolgens wordt dit kader toegepast om te komen tot een systematische beschrijving van die case. Aan het beschrijvingskader wordt geen algemene betekenis of waarde toegekend, het wordt alleen ontwikkeld ten behoeven van de te beschrijven case.

Hiermee sluiten we de beschrijving van de doelen en functies van de case study af. Deze beschrijving laat in elk geval zien, dat de case study in zeer veel verschillende situaties met zeer verschillende doelen kan worden toegepast.

design van de case study: enkelvoudig holistisch, enkelvoudig genest, meervoudig holistisch en meervoudig genest (Yin, 1994). Deze vier basisvormen staan in onderstaande figuur schematisch weergegeven.

	enkelvoudig	meervoudig
holistisch		
genest		

De keuze voor een holistische dan wel voor een geneste aanpak heeft consequenties voor de wijze waarop de waarnemingseenheden geselecteerd worden en voor het niveau waarop de analyses worden uitgevoerd.

We kunnen dit verduidelijken door wat te spelen met het thema van het onderzoek van Hermans. Wanneer er in dat onderzoek naar gestreefd wordt om een beeld te schetsen van het proces van nieuws maken binnen de redactie van het NOS Journaal, dan kunnen we dat onderzoek beschouwen als een enkelvoudige, holistische case study. De onderzoekseenheid valt samen met de waarnemingseenheid en de analyse-eenheid: alle activiteiten van de onderzoeker richten zich op het beschrijven van het reilen en zeilen van deze redactie.

Stel nu, dat de onderzoeker besluit dat het van belang is om in deze studie onderscheid te maken tussen hetgeen er gebeurt in drie verschillende afdelingen binnen die nieuwsredactie (bijvoorbeeld redactie binnenland, redactie buitenland en de sportredactie), dan zal de onderzoeker in eerste instantie haar aandacht richten op de processen binnen elk van deze drie deelredacties, waarna deze bevindingen zullen worden gecombineerd tot een totaalbeeld dat geldt voor de gehele

voudig. Maar ook in deze ogenschijnlijk eenvoudige gevallen is het noodzakelijk om goed na te denken over de afbakening van de case. Voor het opzetten van een case study is het immers niet alleen noodzakelijk aan te geven wat het te onderzoeken probleem is, maar ook dient de context waarbinnen dit probleem bestudeerd gaat worden, te worden afgebakend; met andere woorden er dient te worden aangegeven hoe breed die context zich uitstrekt, welke elementen er wel toe gerekend worden en welke niet, en hoever deze context zich uitstrekt in de tijd. Wanneer dit soort keuzes gemaakt kunnen worden op basis van theoretische overwegingen dan zal dat de onderbouwing van die afbakening alleen maar sterker maken.

De selectie van eenheden verdient speciale aandacht wanneer meerdere cases bestudeerd worden, hetzij in een meervoudige case study, hetzij in een geneste enkelvoudige case study. In het licht van de doelstelling van een case study is het werken met een aselechte steekproef van cases niet geschikt: het gaat immers niet over het verkrijgen van een zo groot mogelijke zeggingskracht door zoveel mogelijk, aselekt gekozen eenheden in het onderzoek op te nemen. In plaats daarvan staat het begrip replicatie centraal. De cases in een meervoudige of een geneste enkelvoudige case study moeten zodanig worden gekozen, dat men verwacht dat ze ofwel dezelfde resultaten te zien zullen geven (letterlijke replicatie), ofwel contrasterende resultaten zullen produceren (theoretische replicatie) (Yin, 1994; Swanborn, 1994). In een case studie waarin sprake is van meerdere cases kunnen beide vormen van replicatie goed gecombineerd worden. Deze wijze van selectie van onderzoekseenheden is een vorm van beredeneerde steekproeftrekking, wat wordt aangeduid met de term doelgerichte steekproeftrekking of 'theoretical sampling'. In het voorbeeld dat we hierboven gaven waarbij men de processen binnen de redactie van het NOS Journaal bestudeert aan de hand van een drietal redacties, kan men bijvoorbeeld drie redacties kiezen die beschouwd worden als redacties die een goed beeld geven van hoe het er in het algemeen aan toe gaat; de resultaten van de bestudering van deze drie deelredacties worden geacht elkaar in hoge mate te bevestigen, zodat de onderzoeker met meer zeggingskracht uitspraken kan doen over de gehele redactie. Maar men zou er ook voor kunnen kiezen om drie deelredacties te kiezen die naar cultuur en werkprocessen sterk van elkaar verschillen. In dat geval streeft men naar maximale variatie om de werkwijze op de redactie van het NOS Journaal in al zijn variëteit te beschrijven.

Bovenstaande opmerkingen hebben betrekking op de selectie van de cases. Vergelijkbare uitgangspunten gelden ten aanzien van de selectie van de waarnemingseenheden binnen een onderzoekseenheid. Ook hierbij speelt het uitgangspunt van de doelgerichte steekproeftrekking doorgaans een belangrijke rol. Men kiest die waarnemingseenheden uit (het kan daarbij gaan om respondenten, informanten, te observeren situaties, documenten, et cetera) waarvan men veel informatie mag verwachten.

6

De gegevensverzameling

Over de gegevensverzameling kunnen we in dit hoofdstuk in wezen erg kort zijn, en dat zullen we dan ook doen. We hebben al meerdere keren opgemerkt dat de case study geen 'eigen' methoden heeft; dat geldt ook voor de gegevensverzameling. Binnen case studies worden vaak op meerdere niveaus waarnemingen verricht; die vragen om verschillende methoden om de gegevens te verzamelen. Zo maakt Hermans gebruik van observaties om meer zicht te krijgen op de redactie als geheel en van interviews om informatie te onttrekken aan de individuele journalisten.

Er is nog een andere reden om binnen een case study gebruik te maken van meerdere methoden van gegevensverzameling, en die hebben te maken met het principe van triangulatie, waarop we in de paragraaf over de kwaliteit van de case study terugkomen.

De omschrijving van de case study als een methode om een onderzoekseenheid in zijn natuurlijke context te bestuderen impliceert, dat we ons bij het verzamelen van de gegevens niet alleen moeten richten op die onderzoekseenheid, maar dat we ook methoden voor gegevensverzameling moeten inzetten die gericht zijn op die context. Zo heeft Hermans in haar onderzoek niet alleen de redacteurs en hun proces van nieuws maken bestudeerd, maar ook formele informatie verzameld over de nieuwsorganisatie en diverse beleidsstukken verzameld en geanalyseerd.

Nog even iets over het onderscheid kwalitatief – kwantitatief: hoewel de aard van de probleemstelling van de case study en de kleinschaligheid van de case study vaak aanleiding geven tot het gebruik van kwalitatieve gegevens, hoeft de case study zich daar niet toe te beperken. Ook kwantitatieve gegevens kunnen nodig zijn om het gewenste inzicht in het verschijnsel te verkrijgen. Zo zouden bijvoorbeeld in een case study naar het reilen en zeilen van een nieuwsredactie de kijkcijfers en de waarderingcijfers een belangrijke variabele kunnen zijn. In de analyse is het dan de kunst om de kwalitatieve gegevens en de kwantitatieve gegevens op elkaar te betrekken.

7

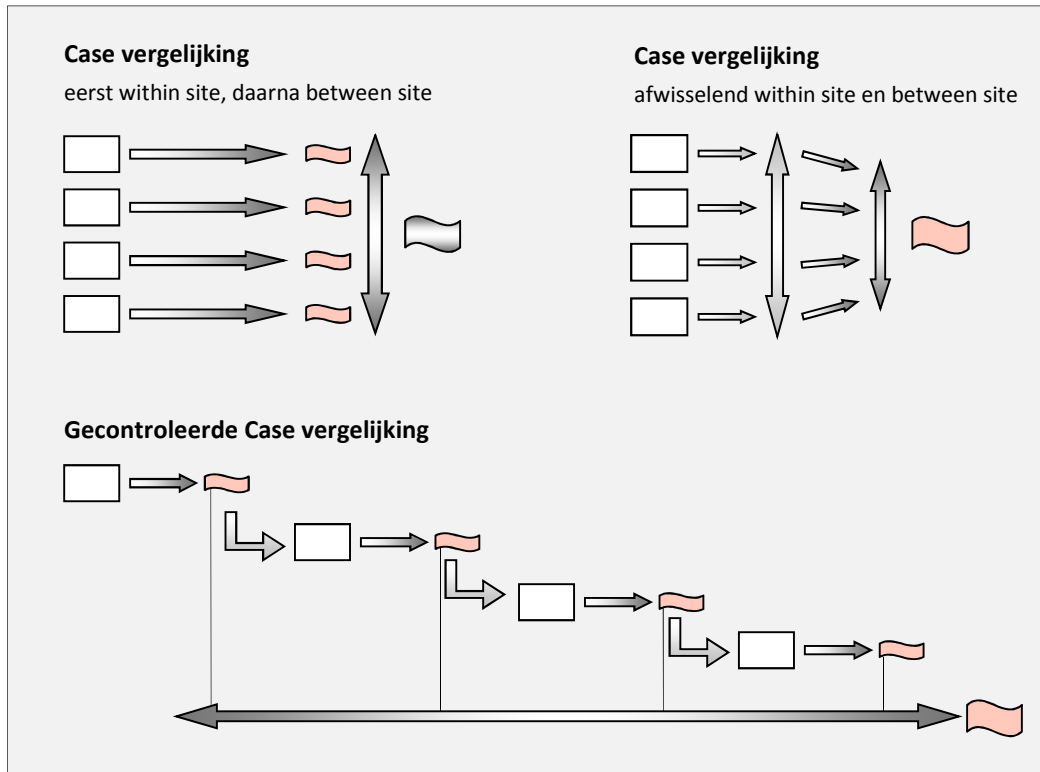
De analyse

Wanneer we eenmaal geconstateerd hebben, dat er een grote variëteit bestaat aan soorten gegevens die verzameld worden in een case study en aan methoden voor gegevensverzameling die gebezigd worden, dan zal het ook geen verbazing wekken, dat er in case study onderzoek ook gebruik gemaakt wordt van een grote verscheidenheid aan analysetechnieken. Veel van de te hantieren analysetechnieken worden elders in dit boek uitvoerig toegelicht; het is in dit hoofdstuk dan ook niet noodzakelijk om daar op in te gaan.

Is de case study nu een onderzoeksbenadering die gebruik maakt van kwalitatieve of van kwantitatieve analysetechnieken? Op zich hangt dit natuurlijk af van de doelstelling van de case study en van de beschikbare gegevens. Puur kwantitatieve technieken zullen we niet vaak aantreffen omdat we die niet kunnen toepassen vanwege het geringe aantal waarnemingen. Maar dat hoeft niet te impliceren dat er dus hoofdzakelijke procedures en technieken uit de kwalitatieve analyse benut zullen worden. Zoals gezegd: dat hangt af van het doel van de case study. Wanneer die functie hoofdzakelijk inductief is, dan kunnen we een beroep doen op de kwalitatieve analyse, zoals beschreven in het hoofdstuk over de kwalitatieve interviews, en kunnen we bijvoorbeeld teruggrijpen naar de gefundeerde theoriebenadering. Maar wanneer de functie van de case study meer deductief is (bijvoorbeeld het beschrijven of verklaren van een case in termen van een vooraf gekozen theoretisch kader), dan helpt de kwalitatieve benadering ons niet echt verder. In dat geval kunnen we gebruik maken van een 'meer systematische quasi kwantitatieve' analyse, zoals uitgewerkt door Miles en Huberman (1994). Deze auteurs geven in hun 'expanded sourcebook' een groot aantal manieren aan om de gegevens uit een case study te ordenen in tabellen, matrices, schema's, stroomdiagrammen, causale diagrammen en 'displays', om op die manier te komen tot beantwoording van de onderzoeksvragen. Zij beschrijven toepassingen van deze hulpmiddelen voor elke fase in een onderzoek.

Hoewel Hermans in haar onderzoek geen (expliciet) gebruik heeft gemaakt van dit soort hulpmiddelen, kunnen we ons toch makkelijk een voorstelling maken van een aantal van dit soort overzichten; van een tabel waarin per functieniveau wordt samengevat wat de aard is van de belangrijkste beroepsmatige activiteiten (Hermans geeft hier een verbale samenvatting van) tot aan een beslissboom waarin staat aangegeven hoe het besluit om een nieuwsfeit ook daadwerkelijk uit te zenden tot stand komt.

Bij een speciaal aspect van de analyse willen we hier uitvoerig stil staan: de opzet van het analyseproces bij een meervoudige case study. Hoe kan de onderzoeker te werk gaan bij de analyse van de afzonderlijke cases en het op elkaar betrekken van de bevindingen van die cases?

8

De kwaliteit van een case study

Verschillende typen van onderzoek ontleen hun zeggingskracht aan verschillende kenmerken en omstandigheden. Zo wordt de kracht van uitspraken uit een survey ontleend aan het feit dat er gebruik is gemaakt van een grote steekproef, die bovendien op een aselecte wijze tot stand is gekomen, zodat verondersteld mag worden dat deze steekproef een goede representatie is van de populatie. Op basis van deze twee kenmerken mogen de bevindingen uit de steekproef gegeneraliseerd worden naar de populatie. Bij het experiment licht de 'bewijskracht' ergens anders. Daar wordt immers niet gewerkt met hele grote steekproeven, terwijl men toch algemene uitspraken wil doen. Maar binnen het experiment wordt de zeggingskracht van het onderzoek ontleend aan het feit dat er gebruik is gemaakt van een zeer uitgekiend onderzoeksdesign, waarbij door het toevoegen van elementen als voormeting en controlegroepen allerlei alternatieve verklaringen voor hetgeen vermoed wordt, kunnen worden uitgesloten.

De case study kan zich noch beroepen op een grote aselecte steekproef noch op een uitgekiend en gecontroleerd onderzoeksdesign. De case study onderzoeker zal dus een beroep moeten doen op andere kwaliteiten en die liggen in de diepgang van het onderzoek en op het constant controleren van waarnemingen en bevindingen.

In de voorgaande paragrafen is duidelijk geworden dat er voor de case study geen standaard aanpak bestaat met standaard procedures voor gegevensverzameling en –analyse. In plaats daarvan zal de onderzoeker maatwerkoplossingen moeten bedenken voor de specifieke onderzoeksvraagstelling in de specifieke onderzoekssituatie. Dit leidt soms tot een bonte verzameling aan gegevens, die in de analysefase met elkaar gecombineerd moeten worden tot antwoorden op de onderzoeksvragen. Deze bijzondere omstandigheden ontslaan de onderzoeker uiteraard niet van de plicht om onderzoek te doen dat voldoet aan de kwaliteitseisen die de methodologie stelt aan onderzoek. In de methodologie worden de kwaliteitseisen geformuleerd in termen van geldigheid (validiteit) en betrouwbaarheid. Voor onderzoek met een praktijkgerichte doelstelling komt daar de eis van bruikbaarheid bij.

Doordat een case study geen gebruik maakt van standaard meetinstrumenten en dat er in de case study geen sprake is van een gestandaardiseerde onderzoekssituatie, zal het duidelijk zijn, dat de onderzoeker in dit geval niet kan terugvallen op de gebruikelijke opvattingen en operationaliserings van betrouwbaarheid en validiteit, zoals test-hertest betrouwbaarheid, Cronbach's alpha, construct validiteit, congruente validiteit, predictieve validiteit en dergelijke. Dit zijn stuk voor stuk maten die hun oorsprong vinden in de psychologische test theorie en die iets proberen te zeggen

over de kwaliteit van het gehanteerde meetinstrumentarium. In plaats daarvan moet de onderzoeker in het geval van een case study aannemelijk maken dat hij/zij op een manier gewerkt heeft die in principe herhaalbaar is en dat de gevonden resultaten en conclusies recht doen aan de werkelijkheid die onderzocht is.

Dit vraagt om aanvullende opvattingen over geldigheid en betrouwbaarheid, die we in de volgende paragrafen zullen toelichten. In de laatste paragraaf lichten we dan enkele procedures en technieken toe, die een onderzoeker kan toepassen om de kwaliteit van het onderzoek te bewaken dan wel te bevorderen.

8.1 Geldigheid

Ten aanzien van de geldigheid van het onderzoek worden algemeen drie soorten geldigheid onderscheiden. Het gaat daarbij om de begripsvaliditeit, de interne validiteit en de externe validiteit. Op deze drie soorten van validiteit wordt in de volgende paragrafen kort ingegaan.

Begripsvaliditeit

Begripsvaliditeit houdt zich bezig met de vraag of de begrippen die men in het onderzoek hanteert een goede representatie vormen van de empirische verschijnselen die men ermee beoogt aan te duiden. Het gaat daarbij om indiceren (het aanduiden van de empirische verschijnselen, die het te meten theoretische begrip voldoende afdekken) en het operationaliseren (het maken van een meetinstrument waarmee het verschijnsel 'gemeten' kan worden). Bij de meeste onderzoekstypen die in dit boek beschreven worden, worden de variabelen definitief geformuleerd vóór de gegevensverzameling op basis van het conceptuele kader, dat men als uitgangspunt hanteert. Bij een case study (voor zover kwalitatief van aard) werkt het echter anders. Een van de kenmerken van een dergelijke case study is, dat men vooraf niet beschikt over een kant en klaar conceptueel kader, waarin de te onderzoeken begrippen nauwkeurig gedefinieerd en met elkaar in verband gebracht zijn. In plaats daarvan begint men doorgaans met *sensitizing concepts*, dat zijn vrij globale attendende en richtinggevende begrippen, die de onderzoeker op het goede spoor moeten zetten en die gaandeweg het onderzoek nader geconcretiseerd moeten worden (zie Wester & Peters, 2004). Het definiëren, indiceren en operationaliseren van de begrippen vindt dan plaats tijdens het analyseproces door de aanvankelijke begrippen uit te werken op basis van wat het onderzoeksmateriaal aanreikt. Het probleem dat hierbij opdoemt is dat men het risico loopt gaandeweg het onderzoek te komen tot indicatoren en operationalisaties, die teveel geënt zijn op het specifieke geval en daardoor wellicht onvolledig en vertekend (tegenwoordig spreken we dan van een 'tunnelvisie'). Een ander veel voorkomend probleem is, dat men blijft steken in te globale definities en operationaliseren, waardoor de onderzoeker (zonder het zelf te beseffen) steeds weer op andere aspecten let resulterend in te algemene begrippen.

Case Study Onderzoek

Naast begrippen die ontwikkeld worden tijdens het onderzoek, kan men in een case study uiteraard ook gebruik maken van begrippen, die vooraf nauwkeurig gedefinieerd zijn. Wil men een relatie onderzoeken tussen de werkwijze van een nieuwsredactie en de waarderingscijfers voor de nieuwsrubriek, dan kan men natuurlijk voor die waarderingscijfers terugvallen op de gebruikelijke operationalisering.

Interne validiteit

De interne validiteit heeft te maken met het vaststellen van oorzakelijke verbanden tussen verschijnselen die waargenomen worden. Wil men kunnen aangeven dat er een causale relatie bestaat tussen aspect A en B (dus dat B veroorzaakt wordt door A), dan zal het onderzoeksontwerp zodanig moeten zijn, dat B uitsluitend door A veroorzaakt kan zijn en door geen enkele andere factor. Wanneer een case study tot doel heeft bepaalde verschijnselen te verklaren, met andere woorden wanneer men de oorzakelijke relaties tussen factoren wil vaststellen, behoren de voordelen van de experimentele onderzoeksdesigns (zoals voormetingen, controlegroepen, placebo's, et cetera) niet tot de mogelijkheden. De mogelijkheden om de interne validiteit te garanderen moeten bij case study onderzoek niet gezocht worden in de sfeer van het onderzoeksontwerp, omdat het onderzoeksdesign van de case study daar te weinig mogelijkheden voor biedt. In plaats daarvan zal de onderzoeker in de beschrijving van de resultaten aannemelijk moeten maken dat er inderdaad sprake is van een oorzakelijk verband. Het gaat daarbij om het vooraf goed doordenken van mogelijke relaties en nagaan of die in de empirie ook daadwerkelijk zo voorkomen.

Externe validiteit

De externe validiteit heeft te maken met het afbakenen van het domein waarop de bevindingen van het onderzoek betrekking hebben, met andere woorden: hoever mogen de onderzoeksresultaten gegeneraliseerd worden? Ook dit aspect behoeft een nadere nuancering.

Het zal duidelijk zijn dat het onmogelijk en ondenkbaar is om op basis van bestudering van één geval uitspraken te doen die ook zouden gelden voor (alle) andere cases. Deze vorm van generaliseren is gebaseerd op het idee van een aselechte steekproef, die de onderzoeker in staat stelt uitspraken te doen over het universum waaruit de steekproef getrokken is. Zoals we hierboven al aangeven is het survey een onderzoeksbenadering die geënt is op dit idee. Dit soort generalisatie wordt aangeduid als de *statistische generalisatie*. Bij de statistische generalisatie wordt rechtstreeks een conclusie getrokken over een universum of populatie op basis van de resultaten in een steekproef.

Naast statistische generalisatie onderscheidt Yin (2004) de theoretische of de *analytische generaliseerbaarheid*. Hierbij wordt op basis van waarnemingen en de analyse daarvan een uitspraak van algemene gelding gedaan op theoretisch niveau; met andere woorden, wat is waargenomen wordt vertaald naar het theoretisch kader of het conceptuele model in de vorm van (een set van) proposi-

ties. Aan de hand van dit model kan men uiteraard weer uitspraken doen over andere cases, maar die uitspraken hebben dan het karakter van hypothesen en niet van beschrijvingen, zoals in het geval van de statistische generaliseerbaarheid.

8.2 Betrouwbaarheid

Bij het vaststellen van de betrouwbaarheid van onderzoeksresultaten gaat het erom aannemelijk te maken dat een herhaling van het onderzoek tot dezelfde resultaten zal leiden. Wanneer men gebruik maakt van vragenlijsten dan is het doorgaans goed mogelijk om dezelfde vragenlijst nogmaals aan (een deel van) de steekproef voor te leggen en de resultaten te vergelijken met die van de eerste afname. Of men kan eenzelfde situatie of eenzelfde tekst door meerdere observatoren laten coderen, waarna de inter-beoordelaar betrouwbaarheid vastgesteld kan worden. In een case study en in andere inductieve onderzoeksbenaderingen behoren deze werkwijzen vaak niet tot de mogelijkheden, omdat het theoretisch raamwerk, en daarmee samenhangend ook de vragen en beoordelingschema's, in de loop van het onderzoek gestalte krijgen. Bovendien speelt hier het praktische probleem, dat het bij een dergelijke intensieve werkwijze uitgesloten is om iemand anders hetzelfde traject te laten doorlopen, alleen maar om te controleren of de onderzoeker zijn werk wel nauwkeurig genoeg heeft gedaan.

Vandaar dat het concept betrouwbaarheid in case study onderzoek (en in andere inductieve benaderingen) niet wordt opgevat als de herhaalbaarheid, maar in termen van 'in principe herhaalbaar'. Een onderzoeker moet de procedures die gevolgd zijn zodanig beschrijven, dat het proces voor een buitenstaander navolgbaar, en dus in principe herhaalbaar is. Op die manier kan iedereen nagaan hoe de onderzoeker te werk is gegaan, hoe zijn interpretaties zijn en hoe hij tot de conclusies is gekomen. Dat houdt dus in, dat een onderzoeker uitvoerig het proces van het onderzoek moet rapporteren.

8.3 Bruikbaarheid

In het bijzonder in het geval van toegepast onderzoek of opdrachtonderzoek speelt een derde kwaliteitseis een zeer belangrijke rol. Het gaat dan om de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten (Rink en Rijkeboer, 1983). In de methodologische literatuur wordt zeer veel aandacht besteed aan geldigheid en betrouwbaarheid, de bruikbaarheid van onderzoek is een thema dat nog maar beperkt is uitgewerkt.

De conclusies van het onderzoek, bij praktijkonderzoek doorgaans in de vorm van aanbevelingen, moeten zodanig zijn, dat ze zullen bijdragen aan de oplossing van het probleem dat de aanleiding was voor het onderzoek. In toegepast onderzoek heeft een opdrachtgever meestal niet veel aan beschrijvingen (al dan niet in statistische termen) van het bestudeerde object, maar het gaat hem juist om de terugkoppeling van deze gegevens naar de praktijk: wat betekenen deze resultaten voor

zijn handelen? Een onderzoek kan consistent zijn opgezet, dat wil zeggen dat de verschillende onderzoeksfasen goed op elkaar aansluiten, en het kan leiden tot geldige en betrouwbare uitspraken; maar wanneer deze resultaten niet aansluiten bij de behoeften van de opdrachtgever dan wordt het onderzoek toch als niet geslaagd beschouwd, omdat men de onderzoeksresultaten niet op een zinvolle kan gebruiken binnen de probleemcontext.

8.4 Maatregelen ter bevordering van de kwaliteit

Op de onderzoeker rust dus de taak om aannemelijk te maken dat de kwaliteit van het onderzoek goed is en dat de lezer er van uit mag gaan, dat de resultaten op een correcte wijze tot stand zijn gekomen en een correcte weergave zijn van wat er zich in de werkelijkheid afspeelt. Dit is een lastige taak, omdat zoals we al constateerden in de aanhef van de paragraaf over de kwaliteit, het ontwerp van de case study weinig houvast geeft voor deze kwaliteit.

Hierbij dringt zich de metafoor van de openbaar aanklager op. De openbaar aanklager heeft tot taak 'beyond any reasonable doubt' aannemelijk te maken dat de verdachte ook daadwerkelijk de dader is. Hij moet uiteindelijk de rechter (en waar van toepassing de jury) ervan overtuigen dat dit het geval is; bovendien moet hij er bij zijn bewijsvoering rekening mee houden dat er een advocaat is, die bij de minste of geringste aanleiding gaten zal schieten in het betoog van de openbaar aanklager. De openbaar aanklager kan gebruik maken van een grote diversiteit aan aanpakken, methoden, technieken, redeneerwijzen, en soorten bewijs (variërend van een karakterschets tot en met vingerafdrukken die gevonden zijn op de plaats delict). Maar de openbaar aanklager is wel gebonden aan bepaalde spelregels; worden die overtreden, dan is er sprake van een vormfout en zal de rechter bepalen dat de verdachte niet veroordeeld kan worden.

Op vergelijkbare wijze is de taak van de onderzoeker in een case study aan te duiden: hij moet 'beyond any reasonable doubt' aannemelijk maken dat de bevindingen en conclusies een correcte weergave vormen van hetgeen zich in de werkelijkheid afspeelt. De rol van de rechter en de jury worden in dit geval overgenomen door allen die het onderzoeksverslag lezen. Onder dat publiek zullen zich ongetwijfeld enkele sceptici bevinden aan wie makkelijk de rol van advocaat toegedicht kan worden. Ook voor een onderzoeker gelden spelregels die voorgeschreven worden vanuit de methodologie.

Deze metafoor laat zien, dat de kwaliteit van het onderzoek een constante aandachtspunt is voor de onderzoeker. Bij alles wat hij doet moet hij zich afvragen op welke manier het bijdraagt aan of afbreuk doet aan de zeggingskracht en kwaliteit van de uiteindelijke bevindingen.

Net zoals een openbaar aanklager verschillende methoden tot zijn beschikking heeft, kan een case study onderzoeker ook putten uit een fors arsenaal aan methoden, technieken en hulpmiddelen

om de kwaliteit te bevorderen dan wel te bewaken. We noemen hieronder een aantal van die maatregelen, zonder volledig te willen zijn. De genoemde maatregelen zijn niet exclusief voor de case study, maar ze kunnen bijvoorbeeld ook een rol spelen binnen de analyse van interviewgegevens middels de gefundeerde theoriebenadering.

- **Replicatie op basis van theoretical sampling.**
In de paragraaf over het selecteren van eenheden wezen we al op de mogelijkheid om replicatie toe te passen, zowel in de letterlijke als in de theoretische vorm. In beide gevallen gaat de onderzoeker bewust op zoek naar cases om zijn denkbeelden verder te ontwikkelen of te toetsen; de argumenten voor de keuze van deze cases (of eenheden binnen cases) zijn gebaseerd op inhoudelijke of theoretische argumenten, vandaar theoretical sampling. Aangezien het bestuderen van nauwkeurig geselecteerde cases bijdraagt aan een completer inzicht in verschillende aspecten van het te bestuderen onderwerp, kan replicatie beschouwd worden als een methode die bijdraagt aan de begripsvaliditeit. Daarnaast kunnen replicaties ook inzicht geven in de reikwijdte van de bevindingen en op die manier dus een bijdrage leveren aan de externe validiteit.
- **Triangulatie.**
Aangezien het idee van triangulatie doorgaans onlosmakelijk wordt verbonden met de case study, is een aparte paragraaf aan dit onderwerp gewijd (par. 8.5) aan dit onderwerp gewijd.
- **Pattern matching.**
Dit is een techniek waarbij men waargenomen patronen van samenhang vergelijkt met patronen die men vooraf 'voorspeld' heeft op basis van verwachtingen of op basis van het (voorlopige) conceptueel model. De te bestuderen patronen betreffen de manier waarop afhankelijke en onafhankelijke variabelen samenhangen. Yin (2003) beschrijft een aantal manieren waar op deze techniek kan worden toegepast, o.a. voor het vergroten van de interne validiteit, of voor het elimineren van concurrerende hypothesen.
- **Explanation building.**
Bij deze techniek probeert men tijdens het analyseproces te komen tot verklaringen van hetgeen men waarneemt. Het betreft dan een iteratief proces, waarin men de bestudering van meerdere cases (theoretische replicatie) afwisselt met het opstellen van het theoretische verklaringsmodel. Wanneer toegepast in een exploratieve case study vertoont deze werkwijze overeenkomst met de gefundeerde theoriebenadering van Glaser en Strauss (1967). Yin werkt deze methode nader uit voor studies met een verklarende doelstelling (Yin, 2003). Explanation building draagt met name bij aan de interne validiteit van het onderzoek.
- **Member check.**
Men kan ertoe besluiten om de uitspraken en conclusies die men in een onderzoek formuleert

Case Study Onderzoek

voor te leggen aan (vertegenwoordigers van) de betrokkenen of de doelgroep. Op deze wijze kan de onderzoeker controleren of de door het geformuleerde conclusies voldoende aansluiten bij de manier waarop de betrokkenen de onderzochte situatie of het object van studie ervaren (LeCompte en Goetz, 1982; Hycner, 1985). Bij het toepassen van member check is het wel goed te realiseren, dat de bevindingen zoals geformuleerd door de onderzoeker zich doorgaans op een ander niveau afspelen, namelijk op theoretisch niveau, dan de manier waarop de betrokkenen tegen de zaken aankijken (namelijk vanuit hun concrete situatie). Daarom zal het vaak nodig zijn om de bevindingen eerst 'te vertalen' in begrippen die aansluiten bij de concrete omgeving van de betrokkenen (veldbetrokken begrippen), alvorens ze voor te leggen aan de betrokkenen. Het ter fattering voorleggen van de transcripten van interviews aan de geïnterviewden valt niet onder member check; het gaat daarbij immers alleen om de weergave van het gesprek en niet om de interpretaties van de onderzoeker.

- Peer debriefing.
Hieronder wordt een techniek verstaan, waarbij de uitgewerkte concepten, herkende patronen, veronderstelde samenhangen, interpretaties en conclusies van de onderzoeker worden voorgelegd aan collega-onderzoekers (peers). Aan de peers wordt gevraagd te beoordelen of de gemaakte afleidingen e.d. daadwerkelijk aansluiten bij de concrete onderzoekssituatie en of ze te herleiden zijn vanuit de onderzoeksmaterialen. Deze beoordelingen zullen zich richten op de vraag of de elementen van het conceptuele model in voldoende mate afgeleid zijn vanuit de empirie en of die elementen een consistent en goed gedefinieerd geheel vormen (Guba en Lincoln, 1982; Hycner, 1985).
Bij het toepassen van peer debriefing is het goed te beseffen, dat één advocaat van de duivel vaak van meer waarde is voor het vaststellen van de waarde van de uitspraken en voor het verkrijgen van inzicht in tekortkomingen in het conceptuele model, dan meerdere gelijkgestemde, goedgezinde collega-onderzoekers.
- Literatuurstudie.
Het gevoel dat men als onderzoeker op de goede weg zit en komt tot bevindingen en conclusies die hout snijden kan versterkt worden wanneer blijkt dat de manier waarop begrippen worden afgebakend, of de manier waarop twee concepten op elkaar inwerken, al beschreven zijn of voorondersteld worden in andere literatuur binnen het onderzoeksthema. Het is daarom goed om met regelmaat de eigen bevindingen te spiegelen aan hetgeen in de literatuur te vinden is.
- Systematische reflectie.
Het doen van onderzoek met een inductief karakter is een kwestie van constant schakelen tussen de empirie en het conceptuele niveau. In de empirie worden zaken waargenomen, die worden vertaald in variabelen op conceptueel niveau, of er worden patronen ontdekt die als relaties tussen variabelen worden vertaald in het conceptuele model; deze variabelen en patronen

uit het conceptuele model kunnen op hun beurt weer aanleiding zijn om opnieuw (met een iets andere vraag) naar die empirie te kijken. Reflectie is de methode om dit schakelen tussen empirie en conceptueel model te realiseren. Door systematische reflectie probeert de onderzoeker ook na te gaan in hoeverre het onderzoek antwoord geeft op de geformuleerde onderzoeksvragen; doorgaans zullen dit soort reflecties ook weer leiden tot geherformuleerde of zelfs nieuwe onderzoeksvragen. De resultaten van dit reflecteren moeten goed gedocumenteerd worden. Dat brengt ons op het volgende hulpmiddel voor de onderzoeker.

- Memo's.
Memo's zijn de notities die de onderzoeker tijdens het onderzoek maakt om nauwkeurig bij te houden wat er tijdens de analyse allemaal gebeurt, zowel op wat betreft de ontwikkeling van begrippen en het conceptuele kader, als ook in procedurele zin. Wanneer het gaat om bij te houden wat er zich allemaal heeft afgespeeld op conceptueel niveau en in de aanpak van het onderzoek zijn deze notities onmisbaar in voor de transparantie van het onderzoek, die op zijn beurt weer van belang is bij de verantwoording van het onderzoek. Maar het consequent schrijven van memo's heeft ook een ondersteunende functie bij de reflectie van het onderzoek: het nauwkeurig beschrijven of omschrijven van keuzes, definities van begrippen, veronderstelde samenhangen, etc., dwingt de onderzoeker als het ware om zijn gedachten goed op een rij te zetten, om hoofdzaken van bijzaken te onderscheiden, om nauwkeurig te formuleren en af te bakenen (Wester & Peters, 2004).
Er zijn verschillende soorten memo's, elk met hun specifieke toepassing. We noemen hier drie veelvoorkomende soorten memo's. Begrippen memo's worden aangewend om de gebruikte en ontwikkelde begrippen nauwkeurig te omschrijven en af te bakenen ten opzichte van elkaar. Theorie memo's zijn gericht op de ontwikkeling van het theoretische kader: van sensitizing concept naar conceptueel model. Methode memo's bevatten beschrijvingen en verantwoordingen van keuzes die de onderzoeker maakt tijdens het onderzoek en van de gevolgde procedures.
- Computer ondersteuning.
We sluiten het overzicht van methoden waarmee onderzoekers de kwaliteit van hun onderzoek kunnen bevorderen af met het wijzen op de ondersteuning door computersoftware. Er zijn meerdere computerprogramma's beschikbaar die speciaal ontwikkeld zijn voor ondersteuning bij de analyse van kwalitatief onderzoeksmateriaal; deze programma's kunnen ook zeer goede diensten bewijzen in case studies. Voorbeelden van dergelijke programma's zijn nVivo², Atlas-ti³

² www.qsr.com.au

³ www.atlasti.de

en Kwalitan⁴ (zie ook Peters & Wester, 2006).

De betekenis van het inschakelen van een computerprogramma ter ondersteuning van de analyse moet vooral gezien worden in het bevorderen van het systematisch werken en in het controleerbaar maken van de analyses.

8.5 Triangulatie

Triangulatie is een manier van werken die onlosmakelijk verbonden is met het uitvoeren van case study onderzoek (en met nadere vormen van kwalitatief onderzoek). We zezen er al eerder op, dat de case study zich niet kan beroepen op grote aantallen (aselect gekozen) eenheden, noch op een uitgekiend onderzoeksopzet. De bewijskracht moet komen uit nauwkeurig werken en allerlei interne controles. Triangulatie is een aanpak die hulp kan bieden bij dit soort interne controles.

De term triangulatie is afkomstig uit de landmeetkunde en staat voor driehoeksmeting. Wanneer een zeeman vroeger zijn positie op zee wilde bepalen, dan werd met behulp van een sextant de positie ten opzichte van (minstens) twee sterren bepaald. Door de positie ten opzichte van slechts één ster te bepalen weet men wel de richting waarin men zich bevindt ten opzichte van die ster, maar men heeft een tweede plaatsbepaling nodig om de exacte locatie te kunnen bepalen. Van ditzelfde principe wordt tegenwoordig gebruik gemaakt bij het functioneren van gps-apparatuur (gps = global positioning systems), alleen wordt daarbij de positie bepaald ten opzichte van minimaal zes satellieten.

Hetzelfde beeld kunnen we hanteren bij de gegevensverzameling en de analyse in een case study: we moeten vanuit verschillende gezichtspunten naar het onderwerp kijken om daar een completer beeld van te krijgen. Het is goed om te beseffen dat er een groot verschil bestaat tussen het toepassen van triangulatie in case study onderzoek en het toepassen ervan in het bepalen van de plaats op zee of in gps-systemen. Dat verschil is gelegen in het feit dat in deze laatste gevallen de positie van het controlepunt (de stand van de sterren of de positie van de satellieten) exact bekend is en niet aan verandering onderhevig is. In een case study onderzoek kunnen we wel vanuit verschillende perspectieven kijken naar het onderzoeksobject, maar we kennen dat object niet precies (daar is het onderzoek juist op gericht) en het object is niet onveranderlijk. Dus hoewel de metafoor van de sextant of het gps-systeem wel duidelijk is, is de toepassing van triangulatie binnen case studies essentieel anders en ingewikkelder.

Er worden verschillende vormen van triangulatie onderscheiden, die in combinatie met elkaar toegepast kunnen worden (Yin, 1994; Van Dijk, et al., 1991):

⁴ www.kwalitan.nl

- data triangulatie
Hierbij worden verschillende databronnen naast elkaar geraadpleegd; interviewgegevens worden bijvoorbeeld aangevuld met en ondersteund door de bestudering van beleidsnotities;
- methoden triangulatie
Hierbij worden verschillende waarnemingsmethoden naast elkaar gebruikt; personen worden geïnterviewd over het besluitvormingsproces, en daarnaast wordt geobserveerd hoe zij daadwerkelijk in een vergadering besluiten nemen;
- onderzoekers triangulatie
Hierbij worden verschillende onderzoekers ingeschakeld bij de gegevensverzameling en de analyse, waardoor men kan voorkomen dat een systematische bias van een onderzoeker onopgemerkt blijft;
- theoretische triangulatie
Hierbij wordt het te bestuderen object vanuit verschillende theoretische invalshoeken, ideeën, hypotheses en interpretatiekaders bestudeerd (Denzin, 1970);
- mentale triangulatie
Aan de vier hierboven genoemde vormen van triangulatie voegt Smaling (1992) nog een vijfde vorm toe, de mentale triangulatie. Hiermee doelt Smaling op de mogelijkheid dat een onderzoeker vanuit verschillende rolperspectieven een probleem kan benaderen, bijvoorbeeld vanuit het perspectief van de opdrachtgever en vanuit het perspectief van de doelgroep.

Als men de verschillende vormen van triangulatie naast elkaar gebruikt is er sprake van multiple triangulatie.

Hoewel het naast elkaar hanteren van verschillende waarnemingsinstrumenten kan leiden tot een completere kijk op het te bestuderen verschijnsel, schuilt in het gebruik van een meervoudig instrumentarium of van meervoudige bronnen ook een gevaar. Ieder type waarnemingsinstrument is geschikt voor het registreren van specifieke aspecten en ieder type databron verschaft specifieke informatie. Het gevaar schuilt erin dat het moeilijk is om de gegevens die met verschillende instrumenten bij verschillende bronnen zijn geregistreerd, in de analyse met elkaar in verband te brengen. Het is daarom zeer belangrijk dat de te volgen procedures bij de gegevensverzameling zeer nauw op elkaar worden afgestemd.

9

Rapportage

Voor de rapportage van een case study gelden dezelfde regels als voor de rapportage bij elke andere onderzoeksvorm; maar het eigen karakter van de case study leidt tot enkele specifieke aandachtspunten voor de rapportage.

Allereerst is er het punt van de transparantie van het onderzoek. Bij veel onderzoeksstrategieën kan men verwijzen naar standaard procedures, zonder dat dat verdere toelichting behoeft. Zo kan men in een survey volstaan met het verwijzen naar een factoranalyse, de gekozen methode voor rotatie en de precieze criteria die gehanteerd zijn, zonder dat de onderzoeker verder hoeft uit te leggen wat de gevolgde procedure inhoudt. In het geval van een case study, waar een breed scala aan methoden voor gegevensverzameling en –analyse worden gecombineerd op een manier die specifiek is voor de omstandigheden van de case en de concrete onderzoeksvragen, ligt dat gecompliceerder. Dit vraagt om meer uitleg en verantwoording van de gevolgde procedures. Het is dan zaak (en de kunst) om in de rapportage een goede balans te vinden tussen enerzijds verantwoording en het scheppen van transparantie en aan de andere kant de leesbaarheid en de compactheid van het rapport.

In het verlengde hiervan ligt ook het volgende aspect van de rapportage. Wanneer men een case study uitvoert, probeert men een verschijnsel zo goed mogelijk binnen zijn natuurlijke omgeving te bestuderen. Daarbij besteedt men doorgaans veel aandacht aan allerlei details, die nodig zijn om het 'plaatje' compleet te krijgen. Daarnaast komt men in de case study, juist vanwege de open onderzoeksbenadering, in aanraking met meer aspecten dan strikt genomen nodig is voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. In de rapportage wil men vaak proberen om het eigen karakter van het bestudeerde verschijnsel zo goed mogelijk tot zijn recht te laten komen. Daarvoor zijn enkele mogelijkheden: zo kan men zaken vrij gedetailleerd beschrijven, zodat de lezer zich een duidelijk en zo volledig mogelijk beeld kan vormen van het object van onderzoek in zijn context. Daarnaast wordt ook veelvuldig gebruik gemaakt van citaten, om het verschijnsel zoveel mogelijk te verhelderen in de taal van de betrokkenen: citaten en fragmenten uit de interviews worden gebruikt als startpunt voor het formuleren van een bevinding, of ze worden gebruikt om een conclusie achteraf te onderbouwen. Bij het gebruik van citaten moet men zich echter goed realiseren, dat het een onderzoeksverslag moet blijven: de antwoorden op de onderzoeksvragen staan centraal. Het moet niet het karakter krijgen van een journalistiek hoogstandje, maar het moet een zakelijke weergave zijn van de bevindingen van het onderzoek in het licht van de probleemstelling.

De derde opmerking betreft de anonimiteit van informatieverschaffers. In een case study, waarin

slechts een beperkt aantal respondenten of informanten betrokken is, bestaat altijd de kans dat uitspraken teruggevoerd kunnen worden tot degene die ze gedaan heeft. Men kan weliswaar in het onderzoeksverslag het gebruik van namen vermijden, maar dat is niet genoeg om de anonimiteit van de informatieverschaffers te garanderen. Doorgaans wordt de positie van een informatieverschaffer vermeld, om de strekking van de aangedragen informatie beter op zijn waarde te kunnen inschatten. Voor ingewijden is het dan een koud kunstje om te achterhalen wie dat precies gezegd heeft. Dit probleem kan vermeden worden, door elke verwijzing naar de bron, zowel wat betreft de persoon als de functie, weg te laten in de rapportage. Een andere strategie die gevolgd kan worden is de informatieverschaffers er van te voren op wijzen, dat absolute anonimiteit niet mogelijk is en hen vragen of zij daar akkoord mee kunnen gaan. Uiteraard zijn dit zaken waarover men al bij aanvang van het onderzoek duidelijke afspraken dient te maken met de opdrachtgever.

Voor verdere aanwijzingen voor het rapporteren van kwalitatief onderzoek en van case studies verwijzen we naar Wester (2003).

10 Aanbevolen literatuur

Het boek van Yin (dat in 2003 zijn derde uitgave beleefde) wordt in brede kring beschouwd als het basisboek voor het opzetten van een case study. Yin gaat uitvoerig in op de aspecten die te maken hebben met het ontwerp van de case study en de verschillende designs die men daarbij kan onderscheiden. In het boek, dat rijkelijk is voorzien van illustratieve voorbeelden, wordt verder aandacht besteed aan de specifieke eigenschappen van de gegevensverzameling, gegevensanalyse en rapportage in de case study.

Het werk van Miles en Huberman (1994) staat vooral bekend om de uitvoerige beschrijving van allerlei technieken en hulpmiddelen voor de analyse van kwalitatieve gegevens, met name op het terrein van toegepast (organisatie)onderzoek. Voor allerlei verschillende fasen in de analyse (within case en crosscase analyse), en voor allerlei soorten vraagstellingen (verkennen, beschrijven, verklaren en voorspellen) geven zij hulpmiddelen aan om de gegevens te ordenen. Deze hulpmiddelen variëren van tabellen tot schema's ('visual displays'), die de interpretatie bevorderen. Het boek is tevens voorzien van veel voorbeelden en toepassingen, meestal uit eigen onderzoek.

Hutjes en Van Buren (1981) geven in hun boek een gedetailleerd overzicht van de case study, ofwel gevalsstudie, zoals zij dit onderzoekstype noemen. Voor alle onderzoeksfasen wordt een beschrijving gegeven van de eigenschappen en specifieke kenmerken van de gevalsstudie. Zoals de ondertitel van hun boek al aangeeft beschouwen zij de gevalsstudie hoofdzakelijk als een kwalitatieve onderzoekstrategie, met als gevolg dat zij hoofdzakelijk aandacht besteden aan de verzameling en analyse van kwalitatieve gegevens.

Swanborn (1996), tot slot, heeft onder het motto 'wat, wanneer en hoe' een helder en praktisch boek geschreven over de opzet en uitvoering van de case study. Hij probeert met name het breedte-onderzoek (surveys) en diepte-onderzoek (case studies) aan elkaar te verbinden.

11

Geraadpleegde literatuur

- Denzin, N.K. The research act: a theoretical introduction to sociological methods. New York: MacGraw Hill, 1978.
- Dijk, J. van, M. de Goede, H. 't Hart, & J. Teunissen, Onderzoeken en veranderen. Methoden van praktijkonderzoek. Leiden: Stenfert Kroeze, 1991.
- Eckstein, H. Case study and theory in political science. In: Greenstein, F., & N.Polsby, Strategies of inquiry. Handbook of political science, volume 7. Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Glaser, B., & A Strauss, The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research. Chicago: Aldine, 1967.
- Goode, W.J., & P.H. Hatt, Methods in social research. New York: McGraw-Hill, 1952.
- Guba, E.G., & Y.S. Lincoln, Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. Educational Communication and Technology Journal, 1982, 30, 233-252.
- Hutjes, J.M., & J.A. van Buuren, De gevalsstudie. Strategie van kwalitatief onderzoek. Meppel: Boom, 1992.
- Hycner, R. Some guidelines for the phenomenological analysis of interview data. Human Studies, 8, 279-303.
- LeCompte, M.D., & J.P. Goetz, Problems of reliability and validity in ethnographic research. Review of educational research, 1982, 52, 31-60.
- Lijphart, A. Comparative politics and the comparative method. The American Political Science Review, 1971, 65 (3), 682-693.
- Miles, M., & A.M. Huberman, Qualitative data analysis. An expanded sourcebook. Thousand Oaks: Sage Publications, 1994 (second edition).
- Peters, V. & F. Wester, How qualitative data analysis software may support the qualitative analysis process. Quality & Quantity, 2006,
- Rink, J. & J. Rijkeboer, Bruikbaar onderzoek in de hulpverlening. De ontwikkeling van praktijktheorie. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1983.
- Smaling, A., Objectiviteit, betrouwbaarheid en validiteit. In: Bruinsma, G.J.N., & M.A. Zwanenburg (red.), Methodologie voor bestuurskundigen; stromingen en methoden. Muiderberg: Coutinho, 1992.
- Swanborn, P., Het ontwerpen van case-studies: enkele keuzen. Mens en Maatschappij, 1994, 69-3, 322-355.

Case Study Onderzoek

- Swanborn, P., Case study's. Wat, wanneer en hoe? Amsterdam, Boom, 1996.
- Wester, F., De case study. in Albinski, M., Onderzoekstypen in de sociologie. Assen: Van Gorcum, 1981.
- Wester, F., Strategieën voor kwalitatief onderzoek. Muiderberg: Coutinho, 1995 (derde editie).
- Wester, F., & V. Peters, Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures. Bussum: Coutinho, 2004.
- Wester, F. (red), Rapporteren over kwalitatief onderzoek. Muiderberg: Coutinho, 2003.
- Yin, R.K., Case study research, Design and method. Thousand Oaks: Sage Publications, 2003 (third).

Colofon

Vincent Peters
Case Study Onderzoek

Postbus 31006
6503 CA Nijmegen

telefoon 024 3555662

email info@samenspraakadvies.nl
website www.samenspraakadvies.nl

